

емігранти з країн Центральної та Східної Європи здійснили повторну еміграцію.

Формування української діаспори в Австралії починається після Другої світової війни. До середини 1964 р. нараховувалося від 30 до 37,5 тис. українців. Певна частина їх емігрувала до США і Канади, але на початку 2000 р. українська етнічна група в Австралії налічувала близько 35 тис. осіб [6, с. 350].

Сьогодні українська діаспора в світі налічує понад 20 млн. вихідців з України.

Висновки. Дослідження хвиль еміграції в україномовній зарубіжній та вітчизняній історіографії відзначаються багатоаспектним характером. У статті досліджено причини, статистичні дані та наслідки західної української еміграції з врахуванням напрацювань вітчизняної та закордонної наукової спільноти.

Список використаних джерел

1. Андрухович К. З життя русинів в Америці / К. О. Андрухович. – Коломия, 1904. – 60 с.
2. Бачинський Ю. Українська еміграція. Т.1. Українська еміграція у З'єднаних Державах Америки. – Львів, 1914. – 488 с.
3. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / М. Боровик. – Монреаль–Оттава: Українська Могилансько–Мазепинська академія наук (УММАН), 1991. – 485 с.
4. Енциклопедія українознавства: в 2 т. / Ред. В. Кубійович, З. Кузеля; Наукове товариство ім. Шевченка. – Мюнхен, Нью-Йорк: В–во «Молоде Життя», 1949–1952. – 1230 с.
5. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Ред. В. Кубійович; Париж – Нью-Йорк: Молоде життя, 1955: Перевидання в Україні. – Львів, 1993. – 400 с.
6. Зберігачи українську самобутність: довідник / Євтух В. Б., Зібрання творів. Т.4. 1991–1992 / упор. Л. В. Савенкова, О. М. Коротич; ред. Г. О. Голіцина. – К.: Вид–во «Фенікс», 2014. – 423 с.
7. Качараба С. П. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини 1890–1914 рр. / Степан Качараба, Микола Рожик. – Львів: Б.в., 1995. – 124 с.
8. Кучер В. І., Чернега П. М. Україна у Другій світовій війні (1939–1945). – К.: Генеа, 2004. – 272 с.
9. Кучер В. І., Потильчак О. В. Україна 1941–1944: Трагедія народу за фасадом Священної війни. – ТОВ Білоцерківдрук, 2011. – 361 с.
10. Лазебник С. Ю. Зарубіжні українці: Довідник / С. Ю. Лазебник, Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар. – К.: Україна, 1991. – 412 с.
11. Марунчак М. Історія українців Канади: в 2 т. / Михайло Г. Марунчак. – 2-ге вид. – Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1991. – Т.2. – 512 с.
12. Мудрий В. Нова українська еміграція / Василь Мудрий // Українці у вільному світі: Ювілейна книга Українського Народного Союзу (1894–1954) / [Зредагували Л. Мишуга, А. Драган]. – Нью-Йорк: Видання УНС, 1954. – 382 с.
13. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина перша / Симон Наріжний. – 2-е вид. – Львів; Острог, 2008. – 372 с.
14. Українська еміграція. Історія та сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади // Упор. Ю. Сливка. – Львів: Каменяр, 1992. – 384 с.
15. Україна кризь віки. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). – Т.12. – Київ: Альтернативи, 1999. – 336 с.
16. Франко І. Про еміграційний рух / Іван Франко // збір. творів: в 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1985. – Т.44. Кн.2. – С.341–342; Франко І. Еміграція галицьких селян // Там само. – С.343.
4. Encyklopedija ukrai'noznavstva: v 2 t. / Red. V. Kubijovych, Z. Kuzelja; Naukove tovarystvo im. Shevchenka. – Mjunhen, N'ju-Jork: V-vo «Molode Zhyttja», 1949–1952. – 1230 s.
5. Encyklopedija ukrai'noznavstva: Slovnykova chastyna / Red. V. Kubijovych; Paryzh – N'ju-Jork: Molode zhyttja, 1955: Perevydannja v Ukrai'ni. – L'viv, 1993. – 400 s.
6. Zberigajuchy ukrai'ns'ku samobutnist': dovidnyk / Jevtuh V. B., Zibrannja tvoriv. T.4. 1991–1992 / upor. L. V. Savenkova, O. M. Korotych; red. G. O. Golicyna. – K.: Vyd-vo «Feniks», 2014. – 423 s.
7. Kacharaba S. P. Ukrai'ns'ka emigracija. Emigracijnyj ruh zi Shidnoi' Galychyny ta Pivnichnoi' Bukovyny 1890–1914 rr. / Stepan Kacharaba, Mykola Rozhyk. – L'viv: B.v., 1995. – 124 s.
8. Kucher V. I., Chernega P. M. Ukrai'na u Drugij svitovij vijni (1939–1945). – K.: Geneza, 2004. – 272 s.
9. Kucher V. I., Potyl'chak O. V. Ukrai'na 1941–1944: Tragedija narodu za fasadom Svjashhennoi' vijny. – TOV Bylocerkyvdruk, 2011. – 361 s.
10. Lazebnyk S. Ju. Zarubizhni ukrai'nci: Dovidnyk / S. Ju. Lazebnyk, L. O. Leshhenko, Ju. I. Makar. – K.: Ukrai'na, 1991. – 412 s.
11. Marunchak M. Istorija ukrai'nciv Kanady: v 2 t. / Myhajlo G. Marunchak. – 2-ge vyd. – Vinnyep: Ukrai'ns'ka Vil'na Akademija Nauk, 1991. – T.2. – 512 s.
12. Mudryj V. Nova ukrai'ns'ka emigracija / Vasyly' Mudryj // Ukrai'nci u vil'nomu sviti: Juvilejna knyha Ukrai'ns'kogo Narodnogo Sojuzu (1894–1954) / [Zredagували L. Myshuga, A. Dragan]. – N'ju-Jork: Vydannja UNS, 1954. – 382 s.
13. Narizhnyj S. Ukrai'ns'ka emigracija. Kul'turna pracja ukrai'ns'koi' emigracii' mizh dvoma svitovymy vijnamy. Chastyna persha / Symon Narizhnyj. – 2-e vyd. – L'viv; Ostrog, 2008. – 372 s.
14. Ukrai'ns'ka emigracija. Istorija ta suchasnist'. Materialy mizhnarodnyh naukovykh konferencij, prysvjachenyh 100-richchju emigracii' ukrai'nciv do Kanady // Upor. Ju. Slyvka. – L'viv: Kamenjar, 1992. – 384 s.
15. Ukrai'na kriz' viky. Koval' M. V. Ukrai'na v Drugij svitovij i Velykij Vitczyznjanij vijnah (1939–1945 rr.). – T.12. – Kyi'v: Al'ternatyvy, 1999. – 336 s.
16. Franko I. Pro emigracijnyh ruh / Ivan Franko // zibr. tvoriv: v 50-ty t. – K.: Naukova dumka, 1985. – T.44. Kн.2. – S.341–342; Franko I. Emigracija galyc'kyh seljan // Tam samo. – S.343.

Kuz'myns'kyj E. G., student of the Faculty of History, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), akinar-93@ukr.net

The main periods of Western Ukrainian emigration

This article analyzes the phenomenon of emigration of Ukrainian people in the twentieth century. The author of such works traditionally analyzes the history of the study of the question, briefly describes the wave of mass emigration and causes of Ukrainian emigration to Europe, the USA and Canada. According to official statistics the author characterizes particularities of Ukrainian emigration waves.

Key words: Diaspora, Ukrainians abroad, Politics of emigration, the USA, Canada, Europe.

УДК 37.091.64(477)«1940/1950»

Лаврут О. О.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, суспільно-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Україна, Слов'янськ), lavrut.olga@gmail.com

ВІДГОМІН РАДЯНСЬКОГО БУДЕННЯ НА СТОРІНКАХ «БУКВАРА» 1946 РОКУ ВИДАННЯ

Підручники залишались важливим елементом освітньої діяльності учнів. Не виключенням став і Буквар для першого класу початкової школи 1946 року видання. Його автор – Л. П. Делювич – неодноразово видавала ці підручники. Книга складалася із декількох частин – добукарної та букварної, де діти не лише вивчали елементи друкованих і протисних букв, але й – власне читали і розвивали мовлення. У ній спостерігається певне змістовне наповнення, спрямоване на розвиток, навчання та виховання учнів. Ідеологічне спрямування освітнього процесу теж знайшло відображення у підручнику.

Ключові слова: УРСР, ідеологія, учні, зміст, підручник, «Буквар», тема.

References

1. Andruhovich K. Z zhyttja rusyniv v Ameryci / K. O. Andruhovich. – Kolomyja, 1904. – 60 s.
2. Bachyns'kyj Ju. Ukrai'ns'ka emigracija. T.1. Ukrai'ns'ka emigracija u Z'jednanyh Derzhavah Ameryky. – L'viv, 1914. – 488 s.
3. Borovyk M. Stolittja ukrai'ns'kogo poselennja v Kanadi (1891–1991) / M. Borovyk. – Montreal–Ottava: Ukrai'ns'ka Mogy-ljans'ko–Mazepyns'ka akademija nauk (UMMAN), 1991. – 485 s.

Навчальний процес неможливий без відповідного забезпечення. Підручник залишається чи не основним джерелом інформації. Автор, створюючи його, має керуватися вимогами щодо змістової, ілюстрованої та інших складових книги. Не виключенням із цього стало написання «Буквара» 1946 року видання – однієї із перших повоєнних книг УРСР. Вивчення цієї проблеми можливе у курсах вітчизняної історії, практичне – в процесі написання підручників. Питання підручникотворення знайшло висвітлення в історичній науці. Автори торкалися питання освітньої політики зазначеного періоду [1, с. 93–96], навчального забезпечення [2, с. 79–86] та підручникотворення [3, с. 102–107; 4]. Проте питання вивчення змістового наповнення та його історичний аналіз залишився поза увагою дослідників. Тому, метою нашого дослідження є вивчення цього, реалізувати яку допоможе виконання таких завдань:

- з'ясування зовнішніх та внутрішніх ознак цього підручника;
- характеристика тем книги та порівняння із реальною картиною;
- визначення перспектив подальшого дослідження.

Джерелом до написання статті став власне «Буквар», який наблизив нас до тогочасної дійсності. Звичайно, створюючи підручник автор керувався певними вказівками та рекомендаціями щодо змістового, лексичного та іншого змісту. Він поділявся на добукварну та букварну частини. У першій – діти вчили друковані, прописні букви, у другій – читали невеликі тексти за обсягом: вірші, загадки, прислів'я, приказки, крилаті вирази, казки, оповідання [5].

Вивчаючи «Буквар», умовно його можна поділити на деякі теми. Автор показав життя із декількох позицій – зовнішньої та внутрішньої. Перша – є очевидною та неприхованою – та, що зверху. Її можна побачити, прочитати. Друга – прихована – внутрішня – що хотів сказати автор, передаючи якість речення, вислів, картинку, малюнок, фото тощо. Обидві вони надають важливу інформацію про події та явища, котрі відбулись з учасниками або сучасниками яких були герої підручника. Кожен зовнішній вияв є не лише таким, але й має глибинні внутрішні характеристики. Він виявлявся в одязі, взутті, зачісці, виразі обличчя. Якщо характеризувати дівчаток (учениць), то у них, як правило, була висока коротка зачіска, майже як у хлопчиків або – заплетене у кіски волосся, з бантиками чи стрічками. Одяг – світлий, можливо із морськими мотивами. Якщо вони зображені в домашньому оточенні, то були у спідницях, сорочках, кофтах, з розпущеним волоссям. На ногах – шкарпетки, босоніжки, туфлі, валянки (в залежності від пори року). Хлопчики – у сорочці, галстуку, шортах до колін або штанях, шкарпетках, кашкеті. Якщо це вдома, то його «одягали» більш простіше: у шорти чи штани, сорочку, «взували» у тапки або черевики. Жінок зображували у темній спідниці та світлій сорочці, можливо і у вишиванці (де простежувалося збереження української самобутності) або костюмі (якщо учитель), із зібраним волоссям, чоло було відкрите, на голові – хустка [5, с. 2, 9–11].

Оточуючий інтер'єр був досить скромним. Зокрема, на с.12 зображена дівчинка, яка сиділа на дерев'яній веранді за столом у слинявчику їла кашу, поруч стояли

гличик і чашка, тарілка з пиріжком. Стіл накритий скатертиною. Дітей знайомили із призначенням та самим процесом вироблення домашнього начиння (з глини і що саме – посуд, іграшки) [5, с. 12, 38]. Якщо це квартира міста, то автор зображував у ній відчинене вікно, на столі – порізаний батон, чашка, ніж, тарілка, стільці довкола стола, занавіски закріплені, на вікні сиділа кішка, а дитина її годувала. Якщо діти були на вулиці, то обов'язково – чимось зайняті [5, с. 18].

У житті населення УРСР були й державні свята відповідного ідеологічного спрямування, що відображали щасливе будення радянського народу. Прикладом цього стало «жовтневе свято» (і однойменний вірш), яке «супроводжувалось» кульками, парадом за участю задоволених дорослих і дітей, одягнених у національні костюми, які танцювали під гопак:

На Жовтневе свято.

Журавлі вгорі летять.
Здрастуй, люба осінь!
Ми виходим на парад,
прапорці виносим.
Раз, два, ліва, права,
в ногу, жовтенята!
Ми в колонах ідемо
на Жовтневе свято.
Ви, журавлики, летіть
високо над світом.
Ви привіт наш понесіть
закордонним дітям.
В нас у кожного букет,
всі ми з прапорцями.
Рідний Сталіна портрет
майорить над нами.
Вийде Сталін на парад,
буде нас вітати.
Він для всіх, для всіх дітей
Наче рідний тато [5, с. 74–75].

У підручнику знайшло відображення «турботи держави за долю дітей». Недивно, що Сталін тримав на руках дівчинку з квітами і це супроводжувалось віршем «Про всіх».

Про всіх.

Всі ми весело зростаєм,
наче квітоньки в росі.
Всіх нас дуже любить Сталін,
і його ми любим всі.
І як він, такий веселий,
у Кремлі приймав гостей,
він узяв на руки Галю,
а згадав про всіх дітей [5, с. 93].

Візуалізація матеріалу пов'язана і з внутрішніми чинниками, що обумовлювали її. Одним із них залишалось військово-патріотичне виховання, мілітаризація, ідеологізація будення, у тому числі і шкільного. Так, у «Букварі» бачимо хлопчика, який тягнув іграшковий паровоз з червоною зіркою на капоті. Він грався у обгородженому дворі, де росли кущі, дерева [5, с. 6]. Тобто, діяльність його була, з одного боку, убезпечена, з іншого – контрольована та керована. Схожою ситуацією є й зображення порядку у школі та вдома. Так, учитель вів дітей із роздягальні, усі вишикувались по двоє без галасу, одягнені, з портфелями йшли додому [5, с. 62].

У підручнику демонструвалися досягнення країни. Вони є дещо прихованими. Так зображували чоловіка, який читав газету; до нього підійшов хлопчик і дав йому яблуко. Можна пояснити це просвітництвом населення, показом його освітнього рівня. У підручнику можна помітити гендерний підхід до висвітлення матеріалу, де простежується чітка позиція: є праця жінок і чоловіків. Проте освіченим тут більше виявлявся чоловік. А де мама? Дівчинка? – Вони їли, гралась, купались, працювали, доглядали за тваринами, напуваючи їх водою тощо. З іншого боку, можна зазначити і про прищеплення почуття щедрості та вдячності дітей своїм батькам. Останні також думали й про дотримання санітарно-гігієнічних умінь та навичок дітей: треба мити руки, фрукти, овочі. Поясненням цього також може слугувати і реальний стан речей тогочасного суспільства, яке дійсно страждало на різні інфекційні захворювання, у тому числі і «хвороби немитих рук» [5, с. 16]. Вище зазначене підтверджувалося і грою дітей. Так, хлопець стріляв із самодільного лука, що свідчило про залучення дітей до вироблення речей власними руками, доступність матеріалу, відповідну орієнтованість, самозахист та оборону [5, с. 22]. Ще одним таким прикладом було знайомство зі зброєю, її використанням [5, с. 31]. Хлопчики були зорієнтовані на чоловічу працю, техніку. Так, вони ремонтували у майстерні техніку, дорослі – йшли на завод під гудок; на полі – сівалки, комбайни [5, с. 40].

У післявоєнний період діти та їх близькі зіштовхувались із різними проблемами, які часто призводили до погіршення стану здоров'я. Тому деяких дітей відправляли у відповідні медичні заклади, зокрема у санаторії, де, згідно із «Буквара», була гарна природа (ліс, річка). Там можна було зібрати ягоди, гриби, половити комах, подихати свіжим повітрям, загартувати організм, пограти у народні ігри, але обов'язково – під наглядом дорослих. І головне – внизу прописом було написано: «Виростали діти неписьменні, голі. Тепер вони ситі і всі вчать у школі». Проте, насправді – не «всі», оскільки протягом першого післявоєнного десятиріччя це питання не було вирішене через низку причин [5, с. 80].

Все ж, основним завданням школярів було навчання. Після теплого літа, коли діти мали відпочити, набратись сил, приходила осіння пора, яка кликала їх за парти [5, с. 3]. У класах хлопчики сиділи з дівчатками за нахиленими партами з підставкою для ніг. Діти уважно слухали учителя (жінку, що пояснювалось браком чоловіків-педагогів після війни) і дивились на дошку. На партах стояли чорнильніці, школярі писали пером. Педагог ходила поміж парт і спостерігала за виконанням завдання, при цьому кладучи руку на плечі дітей. Заслугою цього стала «турбота держави». Недивно, що у підручнику автор дякувала їй однойменним віршем «Вдячність держави»:

Нашу школу, парту, книгу –
все це нам дала держава.
Берегти майно громадське –
це твоя найперша справа.
Приведи усе в порядок,
щоб були готові знання:
олівець, перо і зошит,
все, що треба для навчання [5, с. 6].

Щоб усе було гаразд, необхідно було рівнятися на певний ідеал, яким виступав Володимир Ленін. Перед школярами було його зображення в дитячі роки і розповідь про нього: «Володя був жвавий, веселий хлопчик. Любив погратись, побігати. У Леніна була сестра Оля. Влітку вони вдвох бігали по садку. Взимку вони спускались на санчатах з гори. У п'ять років Володя вже вмів читати. У школі він учився відмінно. Старанно готував уроки. Коли хто з товаришів чого не знав, Володя охоче йому допомагав. Усі товариші дуже любили Володю» [5, с. 92].

Не дивлячись на основну мету навчання, ігрова діяльність дітей залишалась. Вона, як правило, відбувалась на свіжому повітрі. Так, діти у лісі збирали гриби, заглядали під кущі, купались, засмагали, сидючи на березі. Менші діти будували гараж із піску, огороження із паличок [5, с. 4]. Деякі – ловили метеликів із сачком, доглядали молодших. Діти грали й на галявині, водили хоровод, наздоганяли один одного [5, с. 20]. Вони грали і у футбол не лише на природі [5, с. 32], а й на фоні красивого майданчика біля школи [5, с. 2]. У ній вбачали таку собі «школу майбутнього», бо у цей період лише почали відбудовувати в УРСР майновий фонд шкіл.

Школярі учили і забавлянки, соціально-побутові казки [5, с. 72], заклики до нового урожаю, обжинкові пісні та інші жанри фольклору [5, с. 66]. У «Букварі» надрукували і твори українських радянських письменників, які цікаві й сучасним дітям, зокрема – Н. Забіли про Ясочку [5, с. 81]. Містився і переклад творів російських письменників: О. Пушкіна (уривок із «Казки про царя Салтана»), К. Чуковського «Плутаниця». Твори українських письменників дореволюційної доби також вивчали учні. Прикладом цього залишалась творчість Т. Шевченка і, відповідно, – колоритні ілюстрації до них [5, с. 82–85].

Зображені іграшки носили виховний характер, перш за все – ознайомлювали із простими речами (що пояснювалось невиваженістю та відсутністю певних орієнтирів), які діти могли собі зробити і їх застосовувати у грі та повсякденній діяльності. Дидактичне спрямування їх підтверджувалося практичністю, прищепленням самостійності, дотриманням санітарно-гігієнічних норм [5, с. 69]. Будення дітей пов'язане і з дорослими та дітьми. Обов'язково старші зображувались турботливими про менших (катали їх у колясці, забавляли). Їх виховували в дусі колективізму, підтримки, взаємодопомоги. На сторінках підручника вони усміхнені, задоволені, у чистоті, затишку, без будь-яких ознак війни та руїни [5, с. 85].

У другій половині 1940-х – першій половині 1950-х років демографічна ситуація бажала бути кращою. Це пояснювалось людськими втратами. Типовою картиною у населених пунктах, особливо селі, була жіноча частина населення різного віку, діти, старі чоловіки. Саме на жінок важким тягарем покладались усі турботи про дорослих та дітей. Недивно, що автор «Буквара» й про це згадає на своїх сторінках [5, с. 4–5]. Жінка – і вдома, і з дітьми, і на городі, і у дворі, і у сараї [5, с. 9–15]. Праця чоловіків носила більше технізований характер. Вони – на полі, на заводі, у гаражі. Тому, поряд із ними автор використовує слова типу «машина», «трактор», «шина», «гудок» [5, с. 32–37].

Не дивлячись на вік осіб, вони усі зайняті і допомагають, турбуються один про одного. Якщо батько працював на вирубці дерев, то про нього турбувались дружина, дитина – приносили йому їсти. Водночас, молодше покоління спостерігало за працею дорослих, бачило виснажливе будення, цінувала працю і долучалась з часом до неї (оповідання «Сім'я у лісі») [5, с. 11], пасло домашню птицю та худобу [5, с. 36], сапало на городі чи в полі, доглядало за садом, косило траву, вантажило, возило сіно, рибалило. А оповідання про десять робітників надовго увійшло в дитячу літературу [5, с. 70–71].

На палітрах підручника діти бачили й традиційний колорит українців, їхні заняття та знаряддя. Хату, біля якої тин у квітах, її опис [5, с. 24], лави; зображення дерев (вишень, груш, яблунь, верби), кущів (калини, агрусу, порічок, гороху, огірків) [5, с. 4], тварин (вола, корів), птиці (гусей, качок, курей), які здавна «оточували» українців [5, с. 33]. Зрозуміло, що як давнім так і тогочасним основним заняттям українців залишалось сільське господарство. Тому, учнів знайомили і з цим [5, с. 25]. Підтвердженням стало зображення жінок та чоловіків на полі, які збирали збіжжя на копи [5, с. 34], власне – сільськогосподарська продукція (зерно, хліб, овес, жито, сало, варення) [5, с. 13], знаряддя і техніка (вози, сапи, косарки, молотарки), посуд (казан, ложка, діжка) [5, с. 25–32]. Окрім цього, допоміжними залишалися рибальство, збиральництво [5, с. 67], бортництво, гончарство, ткацтво, про що бачимо із знарядь праці, дієслів, які зустрічаються в текстах на кшталт: «рубали», «косили», «молотили», «ловили», «писали» [5, с. 45].

Дітей оточував і супроводжував й тваринний світ: дикий та одомашнений. Зображені на малюнках оса [5, с. 7], яка сиділа на ромашці, конюшина, красиві і соковиті суніці, вишні, малина, ховрах [5, с. 19]. За дітьми і дорослими спостерігали птахи різних природних зон України: орли, шуліки (які й бешкетували, крадучи домашніх птахів) [5, с. 36], сови (які уособлювали мудрість), дятли (боролись зі шкідниками дерев), зозулі, ворони [5, с. 21]. У повітрі ширяли й комахи: бджоли, мухи, оси, метелики [5, с. 8]. У річках й озерах [5, с. 23] водилося багато риби: линів, карасів, сомів, коробів [5, с. 8]; серед плазунів на сторінках підручника зустрічаємо вужів, ящірок, змій, гадюк [5, с. 45]. Дітей учили доглядати за тваринами: вони давали їм води, зерна (рогатій худобі, птахам) [5, с. 42], молока (котам, їжакам, які й боролись із гризунами), деяких, навіть приручали [5, с. 51]. Тобто, дидактичне та виховне спрямування було очевидним, адже дітей знайомили із багатством природних надр, учили цінувати й берегти природу [5, с. 43].

Текстова частина «Букваря» мала ідеологічний зміст. На його сторінках бачимо портрети Сталіна і Леніна, поруч із якими написані слова: «друзі», «школа». Автор зазначає, що вони «дали нам рідну школу». Взагалі – ширший доступ до навчання «пролетарсько-селянським» представникам, «боролись із неписьменністю». «Тепер у школі легко і весело». Очевидна лише зовнішня ознака отримання освіти. «Там наша рідна мова». Яка – не вказана. І головний лозунг – «Усі до школи, до науки!» [5, с. 41–43].

Далі автор протиставляє будення дореволюційного періоду і радянського, що було притаманне радянському

історіописанню. Так, на малюнку за жінками, які на полі збирають збіжжя, слідкують пани на конях із плітками. Підтвердженням цього стало оповідання: «На ланах у панів». Наводимо його зміст: «Раніш лани були в панів. У бідних землі було мало. У них було дуже мало хліба. За хліб робили на панів. Робити тоді було важко. Робили багато. Машин не було, лише серп та коса. Тепер усе наше». Так автор зобразив погане минуле – панщину, а теперішнє – вільне і самодостатнє [5, с. 46]. Повоєнне минуле стало, у деякій мірі, продовженням колективізації із «суцільним» використанням «модерної» техніки: тракторів, молотарок та комбайнів. Такою була характеристика становища колгоспів: «Усі лани колгоспні. На ланах багато машин. Робота там ударна. Усі колгоспи заможні» [5, с. 47]. І це 1946 рік!

Схоже становище було й на промислових підприємствах: до революції робітники на заводі пихали вагонетки, носили важкі ящики, а пани стояли і спостерігали з паперами у руках, одягнені у костюми: «Робили від ранку до темноти. Заводів тоді було мало. Машин робити не вміли. Пани жили багато. Робітники жили дуже бідно» [5, с. 48]. А зараз: «Панів у нас нема. Тепер заводи державні. Багато у нас нових заводів... Робимо ударно. Держава наша тепер дуже і багата... Народів багато. Народи дружні» [5, с. 49]. У підручнику знайшло відображення і «надбання» радянської індустріалізації з величними спорудами заводів, електростанцій і життям, що вирувало навкруги, підтвердженням цього став вірш «Наше будівництво»:

Де степи лише були,
там заводи загули.
Де Дніпро один гуляв,
їде вільно пароплав.
Де ліпилися хатинки,
там стоять нові будинки [5, с. 78].

Тематика покорення світу, боротьби людини із природою стала ще одним лейтмотивом шкільного підручника, зокрема – освоєння Півночі, де майоріли прапори СРСР, летіли літаки, плавали льодоходи і усіх радо вітали жителі й науковці, котрі там жили і проводили дослідження. Вони стояли на березі і вдень і вночі і вдивлялися у далечінь, тримаючи в руках ліхтарі. Автор підручника хотіла, очевидно, продемонструвати учням та їх батькам про різні умови життя, досягнення радянської науки. Щодо першого – показати контраст в умовах Півночі та Української РСР: клімату, умов перебування на морозі. Але, навіть, у таких умовах люди «працювали з усмішкою на вустах». Власне, досягнення – не можливі без важкої і виснажливої праці [5, с. 79]. Далі автор прагнула донести, що лише у складі СРСР Українська РСР досягла таких висот і відома своїми гарними містами, географічними об'єктами [5, с. 88].

Окремо у книзі зверталася увага і на роль перемоги радянської армії у Другій світовій війні (у «Букварі» – Великій вітчизняній), про що йдеться у вірші «Ми перемогли»:

Знову сонце. Знову день...
Ворог знищений на пень.
Йшов на нас фашистський гад –
не вернувся він назад.
Думав ворог панувати –
довелось йому конати [5, с. 89].

Переломним моментом цього стала Сталінградська битва. «Обороною Сталінграда керував Микита Сергійович Хрущов» – зазначала автор. Тобто, міфологізація реальності та історії, ідеологізація, донесення неправдивої інформації довго ще залишались на палітрах підручників, періодики, художньої літератури, на яких виховували дітей та формували у них світогляд [5, с. 96]. Тему про «ворогів народу» автор також не обминула. Так «С. М. Кірова убили вороги народу. Сергій Миронович був помічник і близький друг Сталіна. Він боровся за радісне життя трудящих і їх дітей» [5, с. 90–91].

Отже, «Буквар» залишався дійсно «першим підручником» для школярів. У ньому знайшло відображення реалії радянського будення. Оскільки автор був сучасником тих подій, то він показав зовнішні та внутрішні його ознаки, зосереджуючи на позитивних рисах. Все ж, теми природи, сім'ї, господарської діяльності теж висвітлювались на палітрах підручника. Перспективою дослідження є вивчення еволюції «Буквара» у другій половині минулого століття.

Список використаних джерел

1. Якість знань учнів Української РСР у другій половині 1940–х – початку 1950–х років // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип.101. – С.93–96.
2. Реалізація освітньої політики в УРСР у II половині 1940–х – I половині 1980–х років: історіографія питання // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип.106 (3). – С.79–86.
3. Лаврут О. О. Навчальне забезпечення загальноосвітніх закладів УРСР в другій половині 1940–х рр. / О. О. Лаврут // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: Видавництво «Гілея», 2015. – Вип.102. – С.102–107.
4. Жосан О. Е. Становлення та розвиток радянської шкільної навчальної літератури в Україні (1921–1991 роки): [монографія] / О. Е. Жосан. – Кіровоград: «Ексклюзив–Систем», 2015. – 360 с.
5. Дєполович Л. П. Буквар для першого класу початкової школи. – Київ–Харків: «Радянська школа», 1946. – 97 с.

References

1. Jakist' znan' uchniv Ukraïns'koi' RSR u drugij polovyni 1940–h – pochatku 1950–h rokiv // Gileja: naukovyj visnyk. – 2015. – Vyp.101. – S.93–96.
2. Realizacija osvıtn'oi' polityky v URSR u II polovyni 1940–h – I polovyni 1980–h rokiv: istoriografija pytannja // Gileja: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovyh prac'. – K.: «Vydavnytvo «Gileja», 2016. – Vyp.106 (3). – S.79–86.
3. Lavrut O. O. Navchal'ne zabezpechennja zagal'noosvitnih zakladiv URSR v drugij polovyni 1940–h rr. / O. O. Lavrut // Gileja: naukovyj visnyk. Zbirnyk naukovyh prac' / gol. red. V. M. Vashkevych. – K.: Vydavnytvo «Gileja», 2015. – Vyp.102. – S.102–107.
4. Zhosan O. E. Stanovlennja ta rozvytok radjans'koi' shkil'noi' navchal'noi' literatury v Ukraïni (1921–1991 roky): [monografija] / O. E. Zhosan. – Kirovograd: «Ekskljuzyv–System», 2015. – 360 s.
5. Depolovych L. P. Bukvar dlja pershogo klasu pochatkovoï shkoly. – Kyïv–Harkiv: «Radjans'ka shkola», 1946. – 97 s.

Lavrut O. O., Ph.D., Assoc. Department of History, social and human sciences and their teaching methods Donetsk Regional Institute of Postgraduate Education Assoc. (Ukraine, Slavyansk), lavrut.olga@gmail.com

Echoes of Soviet commonplace in the pages of «Primer» 1946 years edition

Textbooks remained an important element in the education of people. No exception was and ABC for the first grade of elementary school 1946 edition. Its author – L. P. Depolovych – published these books repeatedly. The book consisted of several parts – where children not only learned the elements of capital letters and printed, but – actually read and develop proper speech. There are some substantive content aimed at the development, training and education of students in it. The ideological orientation of the educational process is reflected in the textbook also.

Keywords: the USSR, ideology, students, content, textbook, «Primer», theme.

* * *

УДК 94(477.8)

Ленартович О. Ю.,
доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії України, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк), oleg.lenartovich@gmail.com

СПРОБИ УКРАЇНСЬКО–ПОЛЬСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Проблемні питання пов'язані із польсько–українськими взаємостосунками в роки Другої світової війни актуальні сьогодні. Не обгрунтоване рішення польського Сейму щодо визнання вбивств польського населення на Волині геноцидом загострило напругу між нашими народами. Сучасна політична ситуація вимагає об'єднати зусилля та змінити акценти. Слід популяризувати факти взаємодопомоги, спроб примирення, шукати компроміс та спільно приймати виважені рішення. Запропонована наукова розвідка присвячена спробам порозуміння між українським (ОУН–УПА) та польським націоналістичним підпіллям (АК) в роки Другої світової війни. Автор намагасться визначити причини, що стали на заваді конструктивного діалогу та наслідки до чого це призвело.

Ключові слова: Польща, Україна, ОУН, Крайовий провід, Армія Крайова.

Поширення націоналістичної та комуністичної ідеології серед населення Західної України, підтримка самостійницьких гасел українцями напередодні війни спонукало польський уряд до проведення радикальних заходів. На Волині ширились пацифікаційні акції, що часто супроводжувались вбивствами місцевого населення. Українців виселяли з прикордонної смуги, почалися масові звільнення із поштових служб, установ зв'язку, арешти національно свідомої інтелігенції. У період 1938–1939 рр. головнокомандувачем Війська Польського маршалом Е. Ридз–Смігли і міністром військових справ генералом Т. Каспшицьким було підготовлено плани депортації українського населення з території південно–східних територій в глиб Польщі. Реалізація цих проектів стала неможливою оскільки почалася Друга світова війна. Поразку Польщі українці сприйняли як початок власного державного життя в складі радянської України і намагались усунути поляків від адміністративних посад і політичного життя.

Розгортання репресій, націоналізація та початок колективізації стимулювали антирадянські настрої населення і робили теоретично можливим об'єднання зусиль українського визвольного руху та створеного польського підпілля. Останнє ставило собі за мету відродження незалежності, захист самостійності та неподільності Польської держави у довоєнних кордонах. Реалізація цього завдання покладалась на різноманітні підпільні організації провідну роль серед яких відігравав Союз збройної боротьби Армії Крайової (СЗБ–АК), організації, сформовані у листопаді 1939 р. під керівництвом уряду Польщі в екзилі. На Волині діяла експозитура Головного командування СЗБ–АК під кодовою назвою «Волинь–Схід» яка мала власні розвідувальні осередки в Ковелі, Рівному, Здолбунові, Костополі і Луцьку [1, с. 142–145].

Територіальна структура СЗБ–АК охоплювала області, округи, підокруги, інспекторати, обводи, райони і осередки, що значною мірою співпадало з довоєнним адміністративним поділом [2, с. 173; 3, с. 139–140]. Перші спроби до об'єднання зусиль з українськими націоналістами були зроблені польською стороною в особі так званого Комітету міністрів у справах краю (діяв нелегально і виконував функцію координуючого центру для польського підпілля, керувався вказівками